RFFLECȚII ETIMOLOGICE ASUPRA UNOR CUVINTE LATINE

Silvia MAZNIC

Lexicul limbii latine este structurat, sub aspect etimologic, în câteva straturi succesive: fondul indo-european, împrumuturile din limbile italice, etrusce, celtice, greceşti ş.a.

Cuvintele care provin prin tradiție directă din indo-europeană constituie nucleul cel mai vechi şi cel mai frecvent al vocabularului latin. O trăsătură definitorie a fondului indo-european este prezența numelor radicale. Frecvența ridicată a cuvintelor monosilabe mărește rezistența unui tip vechi de declinare, precum declinarea a III-a imparisilabică, şi menține un tip deviant, precum *res* şi *dies* [1, p.29]. În flexiunea verbală, corespondentele numelor radicale sunt verbele radicale: *sum, volo, eo, fero, do*, care prezintă nişte neregularități, supraviețuiri ale unui stadiu mai vechi, datorită importanței lor în comunicare. Cele mai multe verbe radicale tematice şi atematice au origine clară indo-europeană, ele formând nucleul conjugării a III-a: *ago, colo, dico, duco, lego, rego, vivo etc.* [1, p.29].

Prin cuvinte indo-europene sunt denumite [1, p.31]:

Termeni de rudenie: *pater, soror, socer, nepos etc*.

Numele părților corpului: *caput, manus, nasus, pes etc.*

Natura: *dies, terra, aqua, ventus, ignis etc.*

Nume de animale: *taurus, ursus, equus, piscis, vermis etc.*

Nume de plante: *quercus, ulmus, nux etc.*

Verbe care denumesc acțiuni generale: *facio, do, ago, edo, bibo, eo etc.*

Adjective curente: *novus, vetus, senex, dexter etc.*

Instrumente gramaticale: *ab, sub, ob, ante, in, pro, ex etc.*

Pronumele personale, nedefinite, demonstrative.

Numerale.

Cuvintele indo-europene din limba latină au valoare stilistică neutră, grație frecvenței întrebuințării lor şi faptului că exprimă noțiunile cele mai generale.

Termenii indo-europeni sunt parțial eliminați de formațiile latine. Cu toate acestea, limba latină nu-şi pierde caracterul indo-european, deoarece atât rădăcinile, cât şi elementele de formare a cuvintelor apărute pe teren latin sunt indo-europene [1, p.33]. Contactul dintre limba latină şi limbile italice, precum umbriana, osca, a fost îndelungat. Elementul osco-umbrian, deşi redus numeric, a jucat un rol important atât în limba vorbită, cât şi în terminologia agricolă. Cuvintele dialectale de origine osco-umbriană s-au păstrat în limbile romanice: *iuvencus, scrofa*, iar *bos şi lupus* sunt chiar panromane.

Datorită influenței etruscilor asupra romanilor în viața politică, culturală şi religioasă, un număr considerabil de cuvinte au pătruns în limba latină.

Împrumutul etrusc, având, în mare parte, caracter tehnic şi popular, poate fi împărţit în două categorii. În prima sunt incluse formaţiile care s-au asimilat total: cele în *-eus (puteus)*, în *-ena şi -ina*, cuvintele *urbs, mons, frons, fenestra*. Cuvintele din a doua categorie au constituit un element străin în limba latină, ele fiind termeni tehnici: *turunda* – prăjitură rituală, *lucuns* – prăjitură, formaţii în *-nt(h)-, -nd-* (*frunda* – praştie, *rudens* – odgon) [1, p.37]. Cuvintele de origine etruscă nu s-au păstrat în limbile romanice, din cauza caracterului tehnic şi aspectului formal neobişnuit. Împrumutul etrusc este caracterizat prin tendinţa de a fi eliminat de vocabularul tehnic de origine greacă.

Un criteriu admis la determinarea cuvintelor de origine mediteraneeană este existenţa unor asemănări între unele vocabule latineşti şi greceşti, care nu provin din fondul-european şi nici nu sunt împrumuturi din greacă: *ficus* – „smochin" *menta, plumbum, rosa, vinum etc.* [1, p.39]. Tematic, aceste cuvinte ţin de domeniul civilizaţiei sau denumesc nume de plante care cresc în Bazinul Mării Mediterane. În lexicul limbii latine, elementul mediteraneean ocupă un loc important, mai ales în denumirea florei şi a faunei [1, p.42].

Au o largă răspândire romanică termenii, precum *baca, ficus, laurus, menta, papaver etc.* Cea mai profundă şi cea mai puternică influenţă exercitată asupra vocabularului latin a fost cea grecească. Aceşti termeni denumesc obiecte concrete pentru care latina nu dispunea de nume adecvate. Împrumutul grec s-a limitat la limbajul familiar şi la vocabularele tehnice. Un puternic aflux de cuvinte greceşti în limba latină a fost condiţionat şi de răspândirea creştinismului.

Determinarea în mod sigur a originii cuvintelor latine este dificilă din mai multe motive: lipsa de informaţie, a accesului la sursele de specialitate ş.a. Un aspect interesant al problemei etimologice îl prezintă omonimia şi căile de formare a acesteia: *1) omonime cu etimologii diferite; 2) omonime formate prin scindarea semantică a unor sensuri ale cuvintelor polisemantice; 3) omonime formate prin afixare* [2, p.132].

1. *Omonime cu etimologii diferite*:

Calx, calcis (gr.) *f.* – „piatră de var", şi **calx**, calcis (etrs.) *f.* – „călcâi", acesta din urmă având o etimologie nedeterminată, probabil etruscă [3, p. 255].

Labrum,-i – „buză" **< labium,-i –** „buză", şi **labrum,-i –** „bazin, căldătoare" **< lavabrum < lavo.**

Acia, -ae – „aţă" **< acus** şi **acia, -ae** – „ascuţiş" **< acer. Acies,-ei** trece la declinarea I-a şi devine omonim cu **acia, -ae** – „aţă". Drept dovadă este următoarea constatare: „Încă în latina clasică apar forme parelele **materies/materia**" [4, p.59].

Populus,-i (etrs.) m. **–** „popor", şi **populus,-i** f. **–** „plop" este un împrumut italo-grecesc [3, p. 321].

2. Omonime formate prin scindarea semantică a unor sensuri ale cuvintelor polisemantice:

Planta,-ae – „talpă a piciorului”, şi **planta,-ae –** „plantă, butaş, răsad”. Dezagregarea sensului are loc astfel: de la substantivul **planta,-ae –** „talpă a piciorului”, apare verbul **planto –** „a apăsa pământul cu piciorul”, care în limba agricultorilor capătă înţelesul de „a semăna” (comp.: rom. *a planta*). Apoi, de la **planto** derivă substantivul deverbal **planta** – „butaş, plantă” (după modelul **pugna** – „luptă”, de la **pugna** – „a lupta”) [3, p.25].

3. Omonime formate prin afixare:

Labellum – „buzişoară” **< labrum –** „buză” **+** suf.**-ell(um)** şi **labellum –** „cadă mică” **< labrum –** „cadă, bazin, scăldătoare” **+** suf.**-ell(um);**

Rapina – „jaf”**< rapio –** „a jefui” + suf.**-in(a)** şi **rapina –** „câmp semănat cu ridiche, ridiche”**< rapa –** „ridiche” + suf.**-in(a).**

Referinţe:

1. *Istoria limbii române* (redactor responsabil acad. ROSETTI, Al.). Bucureşti: EA, 1965, vol. I.
2. *Lexicologia practică a limbii române* (redactor responsabil BAHNARU, V.). Chişinău: Profesional Service, 2013.
3. ГРОШЕВА, А.В. *Латинская земледельческая лексика на индоевропейском фоне.* Санкт-Петербург: Наука, 2009.
4. CORLĂTEANU, N., COLESNIC-CODREANCA, L. *Latina vulgară.* Chişinău: CARTIER, 2007.